

Mig og de danske dialekter

En fortælling om baggrunden for mine fortællinger

Kristiansen, Tore

Published in:
Dialektforskning i 100 år

Publication date:
2009

Document version
Peer-review version

Citation for published version (APA):

Kristiansen, T. (2009). Mig og de danske dialekter: En fortælling om baggrunden for mine fortællinger. I A. Gudiksen, H. Hovmark, P. Quist, J. Scheuer, & I. Stampe Sletten (red.), *Dialektforskning i 100 år* (s. 149-169). Museum Tusulanum.

MIG OG DE DANSKE DIALEKTER – EN FORTÆLLING OM BAGGRUNDEN FOR MINE FORTÆLLINGER

TORE KRISTIANSEN

Artiklen fortæller om hvordan min indre nordmand gjorde mig til dansk dialektforsker. Om hvordan jeg som deltagende observatør, kritisk diskursanalytiker og eksperimenterende holdningsfisker har søgt at forstå en fremmedartet sprogedeologisk verden. Og om hvordan mine fortællinger til de indfødte om hvad jeg har forstået, er lidenskabelig videnskab.

Det har mere været reglen end undtagelsen at dialektforskere har en personlig baggrund som man kan have mistanke om har gjort dem specielt interesseret i faget. Typisk er de selv vokset op som dialekttalende, eller med spørgsmålet om dialektens og sprogets status 'tæt på', i egne af landet hvor kodeskift og sprogvvalg hørte til dagens orden. I den henseende er jeg ingen undtagelse. Det specielle i mit tilfælde er at jeg voksede op i Norge. Uden den baggrund var jeg aldrig blevet dialektforsker ved Institut for Dansk Dialektforskning (IDD), og danskerne var blevet mine skæve fortællinger om deres sprogsamfund foruden. Godt det samme, er der sikkert en del der vil mene. Jeg tænker det også selv fra tid til anden. For mit engagement i dansk dialektforskning har ikke bare sit udspring i troen på at den overdrevne sproglige uniformering kan bekæmpes, det er også målsætningen. Og hvordan går det egentlig med det? Hvorom alting er, hvis der overhovedet gives en undskyldning for at forsøge at fortælle om baggrunden for mine fortællinger om det danske sprogsamfund, må det være en jubilæumsbog.

1 Fortællingen om Norge og Danmark: En sprogverden til forskel

Mit forhold til IDD begyndte som en løselig og midlertidig forbindelse i 1978/79, hvor jeg som lingvistikstuderende gik til Inger Ejskjærs undervisning i dansk dialektologi. I en alder af 24 var jeg flyttet fra Norge til Danmark i 1974 (på grund af et anderledes intimt forhold som snart blev og stadig er lovformeligt). I bagagen havde jeg et vist kendskab til fransk strukturalisme og Hjelmslevs betydning for denne, og begyndte på den baggrund at studere lingvistik ved Københavns Universitet. I bagagen medførte jeg også erfaringer fra opvækst i et lappetæppe af et dialektsamfund som netop i de år, som led i kampen mod EEC, havde udviklet en stærk bevidsthed om sammenhængen mellem sprogpolitik og samfundspolitik, og hvor forslag om talesprogsnormering netop var blevet manet kraftigt i jorden af den unge og inspirerende sociolingvistik (Wiggen 1973). Jeg husker det ikke selv, men Una Canger, som

var den ene af vores to fremragende lærere, fortalte mig for nylig at hun var blevet meget overrasket dengang da vi havde den obligatoriske runde om hvorfor vi ville studere lingvistik, og jeg svarede som den selvfølgeligste ting af verden at det var fordi jeg var interesseret i sprogpolitik.

Det var ikke fordi jeg ikke interesserede mig for teoretisk lingvistik (i min boghylde står et dateret eksemplar af Lyons' *Introduction to Theoretical Linguistics* og vidner om grundigt selvstudium inden jeg kom til Danmark), men efter min smag hørte vi alt for lidt om sprogbrugere og sprogkonflikter i virkelighedens sprogsamfund – især hørte vi alt for lidt eller ingenting om det danske sprogsamfund og om den sproglige homogenitet som virkede så øredøvende i mine norske øren – så efter nogle år med hovedvægt på transformationsgrammatik prøvede jeg som studenterrepræsentant i studienævnet at få programsat et kursus i 'sociolingvistisk dialektologi'. Niels Ege, som var vores anden fremragende lærer og den anden repræsentant i det paritetisk sammensatte studienævn, afviste blankt og henviste til undervisningen på IDD. Så på den måde blev min første forbindelse til IDD et kursusforløb hos Inger Ejskjær, hvor vi fik glimrende indføring i den klassiske dialektologi, og hvor instituttets licentiatstuderende Kjeld Kristensen gæsteoptrådte med det Vinderup-projekt han var i gang med – men alt sammen uden det sprogpoltiske fokus på forholdet mellem dialekter og rigsdansk som jeg søgte.

Det plagede mig virkelig de første mange år i Danmark at jeg gik rundt med en fornemmelse af at være havnet i en ganske anderledes sprogverden – uden rigtigt at forstå hvordan den var anderledes, og om det nu overhovedet var rigtigt at den var så anderledes, eller om det bare var sådan at der blev talt om sprog på en anden måde i Danmark end i Norge. Både virkeligheden og måden at tale om den på virkede meget fremmed, og jeg havde en oplevelse af at jeg hverken så eller hørte hvad jeg burde se og høre. Der har altid været nogen til at fortælle mig at det er Norge jeg ser og taler om, når jeg ellers tror det er Danmark. Efterhånden har jeg imidlertid udviklet en forståelse af det danske sprogsamfund som jeg føler mig ret sikker på. Det er en sikkerhed der ikke så meget bygger på faglig erhvervet indsigt som på erfaret oplevelse af at forståelsen kommer med tiden. Jeg føler mig overbevist om at en nordmand skal leve længe i Danmark for at forstå hvor forskelligt det danske sprogsamfund er fra det norske. Omvendt føler jeg mig overbevist om at en dansker skal bo længe i Norge for at forstå hvor forskelligt det norske sprogsamfund er fra det danske.

Kort sagt: Mit udgangspunkt for deltagelse i udforskningen af det danske sprogsamfund er grundlæggende set af etnografisk art. Mine fremmede øjne ser en verden som jeg ikke ved om jeg forstår. Jeg deltager og observerer i lang tid, og forsøger på forskellige måder at fortælle om det eksotiske jeg har set.

Så min yndlingsfortælling går ud på at sammenligne Norge og Danmark som sprogsamfund. Den siger at i Norge er den dialektale variation værdsat og vital, mens den i Danmark er død fordi den ikke blev værdsat (før efter at den var død). Fortællingen peger på hvordan tre samfundsinstitutioner fungerer modsat i de to lande: I Norge understøtter skolen, lydmedierne og retskrivningen den talesproglige variation, mens de i Danmark styrker den

talesproglige ensretning. Jeg har givet versioner af denne sammenlignende fortælling mange gange i både dansk og norsk sammenhæng, som bidrag i al beskedenhed til refleksionen i begge lande over sprogsamfundet som det er og kunne være (se fx Kristiansen 1996, 1997a, 1999a, 1999b, 2002a, 2003a, under udgivelse a).

2 Fortællingen om den herskende diskurs: Bagatellisering og undertrykkelse

Det år hvor jeg ankom til Danmark, udkom bogen *Klassesprog* (Gregersen m.fl. 1974), og der blev meget trangt om pladsen til den undervisning i ”psyko- og sociolingvistik” som Frans Gregersen og Jesper Hermann udbød fra efteråret under studienævnet for lingvistik. Det var et spændende kursus i spændende tider, og jeg lærte meget om Bernsteins kodeteori og blev utvivlsomt klogere på sammenhængen mellem sprog, tænkning og skolesucces – men der var ikke meget af det sprogpoltiske fokus på forholdet mellem dialekter og rigsdansk som jeg søgte. Fokuset lå på hvordan man kan analysere og påvirke samfundsmæssige forhold ”gennem sproget”. Det var titlen på den lærebog Jesper og Frans udgav i tilknytning til deres undervisning (Hermann & Gregersen 1978), og hvor mit norske perspektiv på sprogets verden – den samfundsmæssige kamp mellem dialekter og rigsdansk – i en bisætning blev reduceret til ”socialpsykologiske trivialiteter”. Jeg skrev en debatterende anmeldelse, med titlen ”for sproget” (Kristiansen 1981), som blev den første udgave af min fortælling om hvordan den herskende sprogvidenskabelige diskurs i Danmark bagatelliserer og usynliggør den værdikamp der udkæmpes i og med og omkring sproglig udtryksvariation.

Det år hvor jeg ankom til Danmark, udkom der også en bog med den lovende titel *Udtaleforskelle i Danmark. Aldersbestemte – geografiske – sociale* (Brink & Lund 1974), og året efter udsendte de to forfattere deres imponerende tobindsværk om *Dansk Rigsmål* (Brink & Lund 1975). Jeg tør vædde på at der var få der som mig læste disse bøger fra ende til anden. På sin vis blev jeg utvivlsomt klogere på det danske sprogsamfund af min læsning, men samtidig kunne jeg slet ikke fatte hvad jeg læste. I *Dansk Rigsmål*, der bar undertitlen *Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*, blev ændringer i udtalevaner udelukkende forklaret ved henvisning til artikulation og perception. Og selv om de to københavnske ”mundarter” blev kaldet for ’høj-københavnsk’ og ’lav-københavnsk’ ”fordi de er socialt korrelerede, fordi de er sociolekter”, blev det samtidig understreget at det ikke var den sociale modsætning der skabte de to mundarter, for disse ville altid kunne opstilles på basis af rent sproglige træk-korrelationer, uanset om der var nogen social modsætning eller ej (bd. 1:24). I *Udtaleforskelle i Danmark*, som var en lærebog for universitetet, blev vi som studerende direkte belært om at socialpsykologiske, værdimæssige vurderinger ikke havde noget i sprogets verden at gøre. Vi fik at vide at det var meningsløst at tale om (u)korrekt sprog og blev advaret mod ”fonetisk besjæling” som ”en af de faldgruber i livet, som det ligefrem er normalt at styrte sig i”. Når københavnsk bredte sig til hele landet på dialekternes bekostning, havde det kun lidt med prestige at gøre, fik vi at vide; det skete først og fremmest som ”almindelig sprogpåvirkning” efter et princip (kaldet ”Napoleons

princip”) om at den udtaleform sejrer som forekommer hyppigst. Min norske hjerne fattede det simpelthen ikke.

Den fik det ikke nemmere da et stort hold af samfundsorienterede sprogforskere satte hinanden stævne i Hirtshals i 1981 og udforskede hele kommunens skoleverden – elever, forældre og lærere – på kryds og på tværs ikke mindst med hensyn til sprogholdninger (se Hansen & Lund 1983) – for bagefter meget aktivt at rapportere i offentligheden at dialekterne synger hen ”på trods af en enestående positiv folkestemning” (Lund 1982:18).

Det var også på den tid jeg kom til Danmark, at Erik Hansen blev professor i dansk ved Københavns Universitet (1975). Jeg havde udviklet stor respekt for Magister Stygotius (Hansen 1973) og hans afsløringer af ”skinargumenter i sprogrigtighedsspørgsmålet” (Hansen 1975) og af alskens magtsprog fra ”reklamesprog” (Hansen 1965) til ”ping- og pampersprog” (Hansen 1971), så mit norske jeg følte sig forrådt på de danske subnormers vegne da han i stedet begyndte at bruge sit krudt på at forsvare magtens sprog – i form af propaganda for ”rigssprogsnormen” (Hansen 1979, 1981). Folk skulle bare lære sig at sætte parentes om identitetsproblematikken, så ville rigssprogsnormen fremstå som det socialt neutrale redskab for effektiv kommunikation som den rettelig er, og som den moderne offentlighed ikke kan undvære. Min norske hjerne havde igen svært ved at følge med.

Det var mod denne baggrund at jeg begyndte at arbejde på en specialeafhandling i lingvistik der skulle være af sprogforandringsteoretisk art og undersøge sprogholdningernes betydning for ændringerne i det danske sprogsamfund. Et af kapitlerne skulle forsøge at få greb om hvordan norm- og variationsproblematikken er blevet, og bliver, behandlet i skolen. Det svulmede op og blev til selve specialet, og til min mest omfattende version af fortællingen om bagatellisering og usynliggørelse (Kristiansen 1985, udgivet 1990 i noget ændret form) – en fortælling jeg med jævne mellemrum bestræber mig på at give brudstykker af (fx i Kristiansen 1983, 1991a, 1993, 2000a).

Den omtalte bagatellisering af værdiproblematikken kan næppe i sig selv siges at fungere undertrykkende. Men den efterlader en tom scene hvor undertrykkelsen har frit spil. Måske det mærkeligste (og uhyggeligste!) en nordmand oplever i Danmark, er sprogsकुलeriet – en lang og ubændig tradition for at tro på at andres sprog, ens eget sprog, og dansk sprog i det hele taget er noget værre sjusk, en omgang utydeligt mumleri. Og her tænker jeg ikke først og fremmest på ’klagetraditionen’ som den forefindes i avisernes læserbrevsspalter, men på hvad folk med formodet forstand på sprog kan finde på at skrive og sige – og ikke mindst finde sig i. En nordmand tror knapt sine egne øjne når han i 50’ernes og 60’ernes studievejledninger til danskstudiet ved Københavns Universitet læser at ’en stor del af studenterne har større eller mindre talefejl’ – som afsløres ved ’stemmeprøver’ ved studiestart – hvorefter man bliver ’henvist til lægebehandling eller til særlige kurser hos talelærere’. Denne virksomhed blev godt nok lukket et par år inden jeg kom til Danmark, så jeg har aldrig oplevet at få min norske aksang diagnosticeret som talefejl. Men eksemplerne er legio på at undervisningssystemet stadig behandler sprognormkonflikter (og eventuelle forståelsesproblemer i den forbindelse) som noget der skyldes ’fejl’ hos sprogbrugerne, som

er enten artikulatorisk eller auditivt svage, hvis ikke bare slappe og uvidende. Sidste skud på denne sørgelige tradition dukkede frem her i foråret (2008) hvor danskprofessor ved Syddansk Universitet Peder Skyum Nielsen fik megen medieplads til at sige ting som at ”Danskerne ved efterhånden så lidt om grammatik, udtale og sætningsopbygning, at vi har svært ved at forstå hinanden. [...] – Vores udtalevaner er gået voldsomt tilbage” (Kristeligt Dagblad 9.2.2008). I al ubemærkethed har jeg forsøgt at udvikle en fortælling om, og latterliggøre, det danske sprogsकुम्लeri (mest fokuseret i Kristiansen 2005).

3 Fortællingen om uafhængig evidens: Sprogbrugsniveauet og sprogholdningsniveauet

Mit fornyede og faste forhold til IDD blev indledt i 1987. Som sagt afleverede jeg mit speciale i 1985 – uha, ja! – det var elleve år efter at jeg begyndte på lingvistikstudiet. Der havde været stillingsstop ved det humanistiske fakultet siden 1978, så jeg havde ikke travlt med at blive færdig (man var ikke begyndt at sige at humanister kan bruges til så meget). På et tidspunkt i 1985 gjorde Frans Gregersen mig imidlertid opmærksom på at det nu kunne være en god ide at aflevere, for Statens Humanistiske Forskningsråd havde i sinde at støtte oprettelsen af et ’initiativområde’ kaldet *Dansk talesprog i dets variationer*. Under den paraply kom jeg i gang med Næstved-projektet og var i det første år (1986) ansat på Lingvistisk Institut – inden jeg fra og med 1987, hvor jeg blev tildelt et af fakultetets licentiatstipendier, søgte tilknytning til IDD. Det gjorde jeg fordi initiativområdets *Projekt Bysociolingvistik* holdt til her under ledelse af Frans Gregersen og Inge Lise Pedersen (se Gregersen & Pedersen 1991), og fordi Inge Lise, som netop havde publiceret et empirisk baseret arbejde om sprogholdninger (Pedersen 1986), indvilligede i at være min vejleder.

Oplevelsen af at den ideologiske side af afdialektiseringen/standardiseringen blev bagatelliseret og usynliggjort, sammen med viljen til at prøve at forstå hvilken rolle sprogideologien i det hele taget spillede i det danske sprogsamfund, var den væsentligste årsag til at Næstved-projektet i sit design stod på to ben. Der blev skelnet skarpt mellem *sprogbrugsniveauet* og *sprogholdningsniveauet*, og der skulle lægges lige meget vægt på begge.

Dertil spillede det bestemt ind at det faktisk kunne siges om de fleste variationslingvistiske projekter, internationalt såvel som nationalt, at de ikke empirisk opererede med denne skelnen, men blot indsamlede og analyserede sprogbrugsdata, for så eventuelt at komme med udsagn om sociale værdier og betydninger på grundlag af de fremanalyserede sprogbrugsmønstre. Det forekom mig højst uklart hvor kvalificerede og holdbare sådanne udsagn kunne siges at være; de virkede ofte som ren spekulation, eller snarere som ideologisk betinget konstruktion. Det bedste eksempel på det, som jeg tit har gentaget, er hvordan vi i sociolingvistikens første to årtier oplevede vidt forskellige udlægninger, fra henholdsvis mandlige og kvindelige forskere, af hvorfor kvinder generelt blev fundet at tale mere standardnært end mænd.

Imidlertid havde jeg igen slået et for stort brød op. Dataindsamlingen fulgte designet (de mere end 120 gennemførte sociolingvistiske interview indgår i dag i den database der

opbygges ved Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier, DGCSS), men i analysefasen var jeg nødt til at vælge. Når jeg valgte sprogholdningsniveauet, var det til dels fordi Jens Normann Jørgensen og Kjeld Kristensen var i gang med et andet Næstved-projekt, også under det omtalte initiativområde, hvor det var sprogbrugen blandt de unge der var i fokus (se Jørgensen & Kristensen 1994). Det betød at der under alle omstændigheder ville kunne laves sammenlignende analyser af sprogholdninger og sprogbrug i Næstved. Det perspektiv har da også været på dagsordenen siden (se fx Kristiansen 1997b, Kristiansen & Jørgensen 2005), og er det stadig i dag inden for rammerne af DGCSS. Men det afgørende for mit valg dengang var at jeg troede på at resultaterne fra sprogholdningsundersøgelserne ville være de mest informative – og øjenåbnende – og da ikke bare for mig selv. Jeg troede på at der skulle mange slags 'uafhængig evidens' til (dvs. resultater baseret på andre data end sprogbrugsdata) for at kaste et forklarelsens lys over det svært begribelige sprogsamfund hvor alle aflagde de dialekter de var så glade for. Intet i resultaterne fra dengang og senere har rokket ved dette credo, så fortællingen om sprogholdningsniveauet der skal studeres empirisk for sig, er en genganger i min produktion (se fx Kristiansen 1991b, 2003b, under udgivelse b).

Sprogholdningsniveauet kom til at hedde sådan fordi den socialpsykologiske sprogholdningsforskning dengang (midt i 1980'erne) var det mest iøjnefaldende tilbud når man som sprogforandringsinteresseret sociolingvist ville inddrage uafhængig evidens i bestemmelsen af sprogbrugsvariationens sociale værdier og betydninger. Det kunne lige så godt eller bedre have heddet 'det sociale betydningsniveau' (eller 'socialbetydningsniveauet' for at bevare konstruktionsparalleliteten til 'sprogbrugsniveauet'). Der blev skelnet mellem kvantitativt og kvalitativt anlagt indsamling af sprogholdningsdata. De kvantitativt anlagte indsamlinger involverede store grupper af informanter og sigtede mod at belyse sprogholdningssituationen på socialt makro-niveau, dvs. med fokus på sprogsamfundet 'Næstved med omegn' som sådant. De kvalitativt anlagte indsamlinger indgik i de sociolingvistiske interview og sigtede mod at belyse sprogholdningssituationen på socialt mikro-niveau, dvs. med fokus på det enkelte individ og dets livshistorie. Jeg så det som en stor og spændende udfordring at studere holdningerne hos den enkelte i samspil med holdningerne i samfundet generelt. Men igen har vi her en problemstilling der i Næstved-projektet mere er blevet sat på dagsordenen end den er blevet behandlet (se dog Kristiansen 1987, 2004). Andre projekter med tilknytning til Afdeling for Dialektforskning (AfD) eller DGCSS har i højere grad udnyttet interviewdata om sprogholdninger (Maegaard 2001, Monka 2005, Jensen 2003, Andersen 2007, se også Andersen i denne bog, Svenstrup 2008) eller er i gang med at udnytte sådanne data (Monka under udarbejdelse, se også Monka i denne bog, Svenstrup & Thøgersen under udarbejdelse).

Det skal tilføjes at vi ved AfD i de senere år har kunnet følge med i hvordan to ph.d.-projekter har bestræbt sig på at belyse sprogbrugsvariationens sociale betydninger via etnografisk indsamling og analyse af en anden slags 'uafhængig evidens': forskelle i *stil* inden for tøj, musik, forbrug, fritid m.m. (Quist 2005, Maegaard 2007, Maegaard og Quist 2005).

Dette er sket i tilknytning til Eckerts 'tredje sociolingvistiske bølge' og dens begreb om *praksisfællesskab* (community of practice), dvs. med fokus på socialt meso-niveau, hvor enhederne størrelsesmæssigt og funktionelt er af en anden type end 'Næstved med omegn'. Også denne forskning ser det imidlertid som en udfordring at belyse praksisfællesskabets forhold til det sociale makro-niveau, og til det formål har kvantitativt anlagt indsamling af sprogholdningsdata været anvendt med fordel (Maegaard 2007, se også Maegaard i denne bog).

4 Fortællingen om to værdisystemer: Bevidste og underbevidste holdninger

På sprogholdningsniveauet var Næstved-projektet altså designet til at give mange slags 'uafhængig evidens'. Der blev brugt mange metodiske tilgange til at belyse sprogholdningssituationen i byen og dens omegn. Udgangspunktet var min norske skepsis til bagatelliseringen af de socialpsykologiske, identitetsmæssige sider ved afdialektisering/standardisering. Det var derfor klart et mål at undersøge om der ikke skulle findes holdningsmønstre som kunne bruges til at argumentere for at drivkraften i afdialektisering/standardiseringen er værdikonflikter. Men udgangspunktet var også min generelle fornemmelse af ikke at forstå det danske sprogsamfund, så jeg havde ingen klare ideer og forventninger om hvilke værdier der var i spil, langt mindre om hvordan disse værdier ville manifestere sig i sprogligt relaterede holdningstilkendegivelser.

Mest nærliggende var det nok at forvente et scenario der var og er velkendt fra den internationale sociolingvistiske forskning. Det siger at folk i *overt* (åbne) holdningstilkendegivelser gerne forholder sig mere positivt over for standardsprogsnormen end over for subnormer, ikke mindst deres egen, mens de ofte antages (sjældnere vises) at have *covert* (skjulte) holdninger som indebærer en omvendt relativ vurdering af standardnorm og egen subnorm – og dermed forklarer hvorfor subnormen består som sprogbrug. Jeg opererede bestemt med muligheden af at finde positive holdninger til lokalfarvet sprog blandt unge i Næstved – og dermed med muligheden af at Næstved kunne spille en rolle som sprogligt normcenter i det sydsjællandske. Her tyve år og megen empirisk evidens senere har jeg nærmest fortrængt det, men jeg ved at nordmanden i mig troede på det. Derimod troede han ikke meget på Lunds omvendte scenario hvor dialekterne sygner hen på trods af en positiv folkestemning. Hvis folkestemningen vitterlig var positiv, måtte det være ren overflade. Så måtte der findes andre, skjulte og negative holdninger, som det gjaldt om at finde veje til at afdække.

Under alle omstændigheder, alt tilsagde at undersøgelsesdesignet skulle give mulighed for at skelne mellem to potentielle værdisystemer – hvis man skulle gøre sig håb om at kunne udtale sig sikkert, kvalificeret og holdbart, om sprogholdningernes rolle for udviklingen af styrkeforholdet mellem standardsprog og lokalsprog.

Resultaterne, fra Næstved og mange senere undersøgelser, har da også bekræftet vigtigheden af at skelne mellem åbne og skjulte holdninger, eller hvad jeg fra en lidt anden synsvinkel helst omtaler som *bevidste* og *underbevidste* sprogholdninger, eller mere præcist

som bevidst respektive underbevidst tilkendegivne holdninger. Den almene stemning omkring det lokale sprog er på ingen måde entydigt positiv. Det er den kun så længe de unge er klar over at de giver deres holdninger til kende. Så snart de ikke er klar over det, er stemningen entydigt negativ. Den lokalpatriotisme der præger de bevidste tilkendegivelser, er der ingen spor af overhovedet i de underbevidste tilkendegivelser, hvor selv sprog med den svageste lokalfarvning nedvurderes kraftigt og konsekvent i forhold til københavnsk sprog.

Lokalpatriotismen er ren overflade, under overfladen lurer *københavneriet*. Mon ikke det er alvorligt for lokalsprogets skæbne?

Jeg kan ikke sige om disse resultater at de overraskede, for jeg havde som sagt kun en fornemmelse af ikke at forstå og dermed ingen forventninger, men jeg ved at de skuffede min indre nordmand. I øvrigt kan den fundne situation siges at være overraskende i forhold til såvel det internationale som det lundske scenario, idet den unge folkestemning kombinerer positive bevidste tilkendegivelser med negative underbevidste. Det er imidlertid ikke min pointe her.

Pointen er at vi ved at skelne skarpt mellem bevidste (åbne) og underbevidste (skjulte) holdninger har frembragt et grundlag for mere kvalificerede udsagn om holdningernes rolle for sprogbrugen. Men ikke nok med det, vi har samtidig frembragt et mere holdbart grundlag for kritikken af hvordan værdiproblematikken bagatelliseres i den herskende diskurs om sproglig variation og forandring. Følgelig er også fortællingen om de to bevidsthedsniveauer en central genganger i alt hvad jeg har skrevet om empirisk sprogholdningsforskning, fra licentiatafhandlingen (Kristiansen 1991b) til sidst indleverede rapport om sprogholdningsstudierne under DGCSS (Kristiansen under udgivelse c).

5 Fortællingen om virkelige holdninger: Sprogforandringsteorien og postmodernismen

Fortællingen om de to værdisystemer på de to bevidsthedsniveauer har en hale som jeg i disse postmoderne tider gerne vil benytte anledningen til at stå fast på. Halen siger at de underbevidste holdninger er de virkelige, og jeg vil gerne gentage den her, uden gåseøjne omkring "virkelige". At kalde dét for essensialisme er ikke andet end moderigtig sniksnak. Ligesom det er tom snak at pege på at bevidste og underbevidste holdninger er lige virkelige (evt. "virkelige"). Naturligvis er de det, i en banal og totalt uinteressant forstand.

Det interessante spørgsmål om virkelighed er i bogstaveligste forstand et spørgsmål om hvad der virker. Spørgsmålet giver kun mening i forhold til en veldefineret erkendelsesinteresse. Når vi interesserer os for holdningers rolle i sprogforandring, og vi finder at de underbevidste holdninger virker ind, mens de bevidste ikke har nogen indvirkning, jamen så er det de underbevidste holdninger der er de relevante, de interessante, de virkelige. De bevidste holdninger kan være relevante, interessante, virkelige i andre sociale processer, men altså ikke i sprogforandringsprocesser. Her taler vi om den danske situation, som vi kender den fra vores undersøgelser. Om situationen er en anden i andre sprogsamfund, er et empirisk spørgsmål.

Men det må gælde generelt, i ethvert sprogsamfund, at sprogforandringsteoretikerens opgave er at fremanalysere de kræfter der driver (virker i) sprogforandringsprocesser. En præcis løsning af den opgave bliver ikke mindre presserende hvis man dertil har sprogpoltiske ambitioner om at være med til at påvirke sprogforandringsprocesserne. Insisterer man derimod på at alle kræfter – in casu alle holdninger – er lige virkelige, opnår man bare at forplumre (og dermed på sin vis bidrage til at bagatellisere og usynliggøre) ideologiens rolle i sproglige variations- og forandringsprocesser.

6 Fortællingen om dialekternes død: Et lærestykke

Så lad os ikke forplumre, lad os sige det som det er: De danske dialekter er døde. Når man fortæller det, får man altid svar på tiltale, ikke bare fra lægfolk, men også fra kollegaer der mener at man bør lade være med at sige det. Kollegaernes modforestillinger er af to slags. Nogle peger på at der jo findes mennesker der taler dialekt, hvoraf de allerfleste er ældre og nogle er dialektologernes informanter, og at disse med rette kan føle sig både sårede og fornærmede over at få at vide at deres sprog er dødt. Andre mener at vi lige så godt kan bruge ordet dialekt til at betegne de forskellige måder dansk tales på i dag, sådan at dansk standardsprog (københavnsk) med jysk prosodi altså er jysk dialekt. Når lægfolk protesterer imod at dialekterne er døde, er det som regel ud fra det sidste synspunkt (man kan da høre på folk at de er fra Jylland!), men også det første synspunkt findes naturligvis (min bedstemor taler da dialekt!).

Jeg har sans for begge synspunkter. Når jeg alligevel helst fortæller at dialekterne er døde, er det fordi min indre nordmand er ked af det – ikke så meget på grund af selve deres død som på grund af den måde de døde på, og især på grund af det manglende opgør med den måde de døde på. At bidrage til det opgør er, som antydnet, noget af det jeg finder mest meningsfuldt ved mit engagement i dansk dialektforskning. Fortællingen om de døde dialekter, skal ses i det perspektiv. For når man får svar på tiltale, får man folk i tale, og dermed mulighed for at forklare hvad man mener. Men endnu vigtigere: Man får mulighed for at tage en diskussion om *hvorfor* mon dialekterne døde, og om der skulle være en *lærdom* at trække i forhold til den norm- og variationsproblematik der er aktuel i dag.

Fortællingen siger at dialekterne er døde i den forstand at der ikke noget sted i landet findes børne- og ungdomsmiljøer der fungerer på et sprog der ligger tættere på stedets traditionelle dialekt end på københavnsk. Det vil sige at dialekten ikke overføres til (overtages af) de opvoksede generationer som *brugssprog*. Det kan godt være at der rundt omkring findes enkelte børn og unge der lærer dialekten og kan bruge den sammen med fx bedsteforældrene, men det afgørende er om de er sammen som børn og unge på dialekt. Sådan er det ikke noget sted, så vidt vi ved. Allerede i 1980 konstaterede forskerne i den omtalte Hirtshals-undersøgelse (se afsnit 2) at der ikke blev leget på dialekt i frikvartererne.

Det er dét spørgsmål det er vigtigt at diskutere og tage stilling til: Hvorfor holder de opvoksede generationer op med at bruge dialekten? Det gør de fordi den sproglige variation der indgår i de sociale identifikationsprocesser som er så afgørende i ungdomsårene, ikke

længere tilskrives værdier på samme måde som før. Der sker en *omvurdering af de sproglige normidealer* der er relevante for den sociale betydningsdannelse blandt de unge. De unge erfarer – i høj grad ved autoriteternes/institutionernes hjælp (forældre, skole, medier) – at hvis man skal 'blive til noget' (andet end til grin), må man tale rigsdansk. De dialekter der i tidligere tider var gode nok og endog bedre end autoriteternes sprog – i hvert fald underbevidst, for ellers ville de ikke have bestået (jf. sociolingvistikkenes almindelige antagelse om dette, nævnt i afsnit 4) – er ikke længere gode nok og kan ikke bruges. Dialekten bliver til et negativt normideal for de unge, som søger deres positive sproglige normidealer uden for lokalsamfundet.

Det kan man ikke fortænke de unge i. Deres oplevelse af sociale værdier og betydninger i tilknytning til den sproglige verden de socialiseres ind i, svarer til verden som den er. Eller vi kan også sige at de unge (re)konstruerer 'godt og skidt' i sprogets verden i samsvar med den virkelighed autoriteterne konstruerer for dem. (Autoriteternes betydning for de unges sprogholdninger var et centralt undersøgelsesobjekt i Næstved-projektet, hvor der blev sat specielt fokus på lokalsamfundets folkeskolelærere og personalechefer; Kristiansen 1991c, 1997c, 2003c.) Den diskussion det danske sprogsamfund bør tage, er om offentlighedens autoriteter/institutioner kunne bruges anderledes. Diskussionen bør ikke mindst dreje sig om sprogpolitikken i de lydmedier der utvivlsomt udgør det senmoderne samfunds vigtigste institution i forhold til sprogbrug og (dermed) sprogholdninger. Hovedproblemet med en institution som Danmarks Radio er ikke sjusk og mumleri, men at (*variationen i*) *københavnsk har tilnærmet monopol i æteren*. En anderledes sprogpolitik for medierne skulle naturligvis ikke være et håbløst program for genoplivning af dialekterne. Konklusionen og lærdommen at trække fra fortællingen om dialekternes død er en anden: Vil man fremme glæde ved eget sprog og sproglig mangfoldighed, og bekæmpe sprogsकुmleri og sproglig ensretning, skal man sørge for *udvidet brug af andet end ren københavnsk i offentligheden* – sådan at mange flere og de fleste kan opleve at deres eget sprog kan bruges og er godt nok.

7 Fortællingen om regionalsprog: De findes ikke

Når der klæber negative associationer til dialekten, hvilken sprogbrug er det så de unge inddrager i konstruktionen af positiv social identitet? Det let lokalfarvede københavnske sprog som er de fleste unges sprog rundt omkring i landet, fremstår som en oplagt mulighed at undersøge. Dette sprog findes naturligvis på *sprogbrugsniveauet*, og er blevet beskrevet og omtalt af dialektforskerne i de sidste 40 år under betegnelsen regionalsprog. I sprogforandringsperspektiv er det imidlertid mere afgørende at finde frem til hvad der sker på *sprogholdningsniveauet*. Hvilke værditilskrivninger bliver det lokalfarvede sprog til del? Det kan kun siges at have opnået status som nyt normideal hvis det opvurderes og fungerer som positivt identitetssignal blandt de unge. Den dialektmasketest der blev brugt i Næstvedundersøgelsen til at undersøge de unges underbevidste holdninger, havde derfor som formål (og norsk forhåbning) at afdække eventuelle skjulte positive holdninger over for let lokalfarvet sprog (som nævnt i afsnit 4).

Testen gik ud på at lytte til båndindspillede sprogbrugere og vurdere dem på skalaer mht. 'personlighedstræk' som blev antaget at repræsentere de underliggende værdier 'kompetence' (fx velbegavet–dum) og 'sociabilitet' (fx pålidelig–upålidelig). Denne værdimodsætning, eller en lignende i form af 'status' versus 'solidaritet', var ifølge erfaringerne fra den internationale socialpsykologiske sprogholdningsforskning afgørende for vurderingen af standardsprog respektive ikke-standardsprog: Dialekttalende nedvurderes i sammenligning med standardsprogstalende mht. status og kompetence, men opvurderes som mere solidariske og sociale. Med andre ord, designet gav det lokalfarvede sprog gode odds. Hvis det ikke vandt i kompetencedimensionen, ville det sikkert vinde i sociabilitetsdimensionen. Resultatet var imidlertid nedslående: Det lokalfarvede sprog nedvurderedes generelt, i begge vurderingsdimensioner.

Det havde jeg nok frygtet, for testdesignet var mere finurligt end som så. Informanterne skulle ikke bare lytte til og vurdere næstvedere og københavnere. Nej, i tillæg til to næstvedske stemmer var der fire 'københavnske' stemmer, hvoraf to var rigtige københavnere og to var næstvedere der talte københavnsk uden (at jeg og kollegaer kunne høre) nogen lokalfarvning. Ideen var at se om de unge ville vurdere deres egne københavnsk-talende næstvedere mere positivt end de rigtige københavnere. Det viste sig at det gjorde de, i begge vurderingsdimensioner. Så var jeg vel glad? Jeg havde fundet unge næstvedere der blev mere positivt vurderet end unge københavnere! Ja, men for at resultatet skulle kunne tolkes som positiv reaktion på noget lokalt i sproget (en lokal måde at tale københavnsk på?), måtte jeg vide om de københavnsk-talende næstvedere var blevet 'genkendt' som lokale. Senere gennemførte jeg derfor en genkendelsestest. Den viste at de københavnsk-talende næstvedere *ikke* blev genkendt som lokale. Grunden til den mere positive vurdering var efter al sandsynlighed at deres sprog var mindre 'ekstremt' henholdsvis høj- og lav-københavnsk end hos de to københavnere (Kristiansen 2000b).

Følgelig har vi i senere undersøgelser ikke opereret med andre lokale stemmer end sådanne som vi (dialektforskerne) mente at kunne høre et lokalt præg hos. Her er det en pointe i sig selv at lokalpræget er så svagt at det ofte har voldt os kvaler at finde to eller fire sådanne stemmer, selv om vi på alle undersøgelsessteder er startet med at optage mere end tyve elever i første gymnasieklasse på bånd for at udvælge de lokale stemmer. Dertil har vi i undersøgelsesdesignet inkorporeret en genkendelsestest i umiddelbar forlængelse af dialektmasketesten, efter at informanterne er blevet gjort opmærksomme på at den forskel på stemmerne vi er interesserede i, er hvorvidt de er københavnere eller lokale. Interessant nok blev der ved en 'fejl' i DGCSS' Næstved-undersøgelse bekræftet at unge næstvedere skal opfattes som københavnere for at blive vurderet positivt. Fejlen bestod i at vi (dialektforskerne) tydeligvis ikke havde evnet at finde frem til fire lokalfarvede stemmer, idet genkendelsestesten viste at en af dem oftere blev kategoriseret som københavner end som næstveder. Denne stemme blev vurderet på linje med de københavnske stemmer og langt mere positivt end de tre andre lokale stemmer.

Uanset hvor meget vi vender og drejer og 'fejler' undersøgelsesdesignet i vores søgen blandt de unge efter positive underbevidste holdninger til det lokalfarvede sprog – som for de flestes vedkommende er deres eget – så bliver resultatet negativt. Ikke nogen af de lokalsamfund der er undersøgt for underbevidste holdninger blandt de unge igennem de sidste tyve år, har vist spor af relativ opvurdering af det lokalfarvede sprog i sammenligning med ren københavnsk. Ud over Næstved (Kristiansen 1991b, 1999c) drejer det sig om, opregnet fra øst mod vest (se kort): Bornholm (upubliceret), Nakskov (Kristiansen et al. 2002), Odense (Clausen 2003), Ærø (Andersen 2004), Århus (Maegaard 2005), Tønder (Maegaard 2001), Holstebro (Svenstrup 2008), og dertil DGCSS-samfundene, som i tillæg til Næstved omfatter Vissenbjerg, Odder og Vinderup (Kristiansen under udgivelse c). I et sidste fortvivlet forsøg på at finde mere positive holdninger til lokalfarvet sprog end til ren københavnsk har vi for nylig gennemført en undersøgelse i Gentofte lige nord for København, men også her viser det sig at de lokale stemmer er genstand for den samme relative nedvurdering som ellers i landet (Fihl-Jensen under udarbejdelse).

Indsæt kort ca. her

Intet tyder på at lokalfarvet sprog fungerer som positivt normideal i det postdialektale Danmark. Under en larmende lokalpatriotisk overflade (se afsnit 4) er sproget i det skjulte forsvundet som ingrediens i danskernes lokale selvfølelse. Sproget er ikke længere en resurse i konstruktionen af positiv lokal identitet. I den forstand findes regionalsprog ikke i Danmark, og har næppe nogen fremtid heller. Når vi studerer de ideologiske kræfter der virker i sprogforandringsprocesser, finder vi at regionalsprogets virkelighed er ret så uvirkelig. Danmarks eneste virkelige sprognormcenter er København. (Fortællingen om regionalsprogets manglende realitet og potentialitet som positivt normideal findes mest udbygget i Kristiansen 1992, 2003b.)

8 Fortællingen om to standarder for senmoderne dansk: Superioritet og dynamik

Som nævnt (ovenfor i afsnit 7) var dialektmasketesten under Næstved-projektet designet til at fange en værdimodsætning mellem kompetence og sociabilitet som var velkendt fra den internationale sprogholdningsforsknings resultater. Og som anført viste modsætningen sig *ikke* at være relevant, idet det lokalfarvede sprog blev nedvurderet i forhold til københavnsk i begge dimensioner. Samtidig viste vurderingsresultaterne for den københavnske variation at personlighedstrækkene grupperede sig på tværs af den formodede distinktion mellem kompetence (fx velbegavet–dum, selvstændig–usikker) og sociabilitet (fx pålidelig–upålidelig, interessant–kedelig) og formede en ny distinktion mellem hvad jeg har kaldt for 'superioritet' (fx velbegavet–dum, pålidelig–upålidelig) og 'dynamik' (fx selvstændig–usikker, interessant–kedelig). Stemmerne med lav-københavnsk præg blev kraftigt opvurderet

mht. dynamik, mens stemmerne med høj-københavnsk præg klarede sig lige så godt eller bedre mht. superioritet.

På grund af den oprindelige fokusering på muligheden for en positiv holdning ikke bare til lokalfarvet sprog, men også til københavnsktalende næstvedere (se ovenfor afsnit 7), stod betydningen af superioritet/dynamik-distinktionen i forhold til den københavnske variation ikke klart for mig i første omgang (selv om distinktionens mulige relevans var indkalkuleret i testdesignet som en underinddeling af kompetencedimensionen, Kristiansen 1991b). Det gjorde den først efter gentagelsen af dialektmasketesten i Næstved i 1998, hvor genkendelsestesten var inkorporeret og viste at de unge ikke genkendte de københavnsktalende næstvedere som lokale. Dermed kom de vurderinger og sociale betydninger der knyttedes til den københavnske variation til at stå anderledes i fokus. (Fortællingen om denne omtolkning findes i Kristiansen 1999c, 2001.)

Senere undersøgelser har brugt andre københavner-stemmer. Med undtagelse af Tønder-undersøgelsen (Maegaard 2001) er det i alle tilfælde de samme københavner-stemmer der er brugt (elever i første gymnasieklasse, indsamlet i 2001 i forbindelse med undersøgelsen i Århus, Maegaard 2005). Den aktuelle variation er vi i DGCSS-sammenhæng gået bort fra at omtale som en forskel mellem høj-københavnsk og lav-københavnsk, idet en social status-relateret distinktion sandsynligvis er mindre relevant i dag end for tyve år siden. Vi taler i stedet om en forskel mellem KONSERVATIVT og MODERNE københavnsk. Terminologien er ikke uproblematisk, men dens pointe er at pege på at den afgørende værdiforskel – hvad variationen i ungt københavnsk angår – til enhver tid synes at gå mellem det nyeste nye (det MODERNE) og det noget mindre nye (det KONSERVATIVE). At det forholder sig sådan, er ikke så overraskende hvis social betydning (social identitetsdannelse) i det senmoderne samfund er knyttet til relativt hurtigt skiftende forskelle i 'social stil' i stedet for de stabile forskelle i geografisk og social tilhørighed der herskede i bondesamfundet og industrisamfundet.

Selv om det terminologiske problem er at vi naturligvis ikke kan undgå det, så har vi med termerne MODERNE og KONSERVATIV ikke villet sige noget om de sociale værdier og betydninger der på socialt makro-niveau forbindes med variationen i ungt københavnsk. Det har vi dialektmaskeresultaterne til. Alle undersøgelserne (opregnet i afsnit 7) viser at den københavnske variation der er repræsenteret i dialektmasketesten, vurderes forskelligt – og forskelligt på samme måde alle steder – efter samme mønster som i Næstved (når lav-københavnsk udskiftes med MODERNE og høj-københavnsk med KONSERVATIV): Stemmerne med MODERNE præg opvurderes kraftigt mht. dynamik, mens stemmerne med KONSERVATIVT præg klarer sig lige så godt eller bedre mht. superioritet. Dermed kan vi sige at unge mennesker opererer med to positive normidealer, to standarder, for hvad der gælder som brugeligt og godt sprog i det senmoderne danske samfund.

Hvad mere kan vi sige om dynamik/superioritet-distinktionen? Som nævnt ser den ud til at erstatte status/solidaritet som den overordnede sproglaterede værdimodsætning i samfundet. Vi kan tage for givet at sådanne makro-niveau-modsætninger skal forstås i tilknytning til et begreb om offentligheden. Status/solidaritet-distinktionen er knyttet til en

distinktion mellem samfundets offentlige og private sfære. Den sfæreinddeling stod langt stærkere i det industrielle 'moderne' samfund end i det informationsteknologiske 'senmoderne' samfund, hvor ikke mindst de moderne medier nedbryder skellet mellem det offentlige og det private. Til gengæld udvikler det senmoderne samfund så en ny medieoffentlighed, en offentlighed der på mange måder er anderledes end den traditionelle offentlighed med basis i undervisningssystemets og erhvervslivets institutioner. Vi ved ikke om det forholder sig sådan at de forestillinger unge mennesker har om godt mediesprog, kan opsummeres i begrebet dynamik (selvsikker, spændende, tjekket, ...), eller om de forestillinger unge mennesker har om godt skole- og erhvervslivssprog, kan opsummeres i begrebet superioritet (klog, seriøs, til at stole på, ...), men hvis det forholder sig sådan, og vi accepterer en påstand om at sprogbrugen i medierne (i hvert fald i de medier de unge lytter til) ligner de MODERNE stemmer i dialektmasketesten mere end de KONSERVATIVE, ja så har vi en samfundsrelateret forklaring på vores fundne kombinationer af brug/holdninger: MODERNE/dynamik og KONSERVATIV/superioritet.

I øvrigt indebærer argumentationen en påstand om at det i udgangspunktet var sprogbrug med lav-københavnske træk (jf. Næstved-undersøgelsen i 1980'erne) der spillede rollen som dynamisk sprogbrug i og med udviklingen af den senmoderne medieoffentlighed. Eftersom høj-københavnsk tidligere var mere eller mindre enerådende i offentligheden, har lav-københavnske sprogtræk (ud over sine lav-sociale konnotationer) været mere associeret med privatsfæren og det uformelle. Sammenhænge af typen offentlig/formel og privat/uformel må regnes for veletablerede sociolingvistiske kendsgerninger. Lav-københavnske sprogtræk har dermed været en ganske naturlig og nødvendig resurse at ty til da man under konstruktionen af den dynamiske medieoffentlighed erstattede den traditionelt formelle og stive stil med en uformel og afslappet stil.

Dermed antyder argumentationen også at der er en sammenhæng mellem de terminologiske ændringer (mht. sprogforskelle) og omtolkninger (mht. sociale betydninger) som vi har været igennem – en udviklingssammenhæng fra sprogforskellen høj-/lav-københavnsk med værdimodsætningen status/solidaritet til sprogforskellen KONSERVATIV/MODERNE med værdimodsætningen superioritet/dynamik – og endvidere at denne udviklingssammenhæng indgår som delproces i den samfundsmæssige udvikling fra modernitet til senmodernitet, med ændringer i forholdet mellem det offentlige og det private som omdrejningspunkt: Grænserne mellem de to sfærer udviskes især i og med det nye medieunivers, hvor det offentlige invaderer det private og det private invaderer det offentlige. (Denne fortælling findes mere udfoldet i Kristiansen under udgivelse c.)

9 Et terminologiforslag: De danske aksanger

Når vi nu kan opsummere at (i) *dialekt* bedst bruges til at fortælle at de er døde, (ii) *regionalsprog* ideologisk set aldrig er blevet til noget og kun findes som negativt vurderede spor efter de døde dialekter, (iii) *høj-* og *lav-københavnsk*, i folkelig omtale nok mere kendt som *rigsdansk* og *københavnsk*, er blevet omfunktioneret og omtolket under nye

offentlighedsbetingelser – hvilken term skal vi så bruge om de tre enheder som den senmoderne gammeldanske variation falder i når den tilskrives sociale værdier og betydninger blandt de unge?

Mit forslag vil være at sige at gammeldanskerne taler med hhv. MODERNE, KONSERVATIV og LOKAL *aksang*. Den LOKALE aksang kan naturligvis specificeres til hhv. bornholmsk, sjællandsk, fynsk, jysk m.v. aksang. I den udstrækning nydanskernes aksanger adskiller sig fra de nævnte, siger vi som før at de taler med udenlandsk eller ikke-dansk aksang, eller mere specifikt med hhv. norsk, færøsk, tyrkisk m.v. aksang. Dermed har vi ikke bare defineret en ny sproglig indholdsstørrelse, men også givet den sit eget skriftsproglige udtryk (igen lod min indre nordmand sig ikke tøjle).

10 Til sidst: Et par ord om lidenskab og videnskab

Jeg vil afslutte med at forholde mig til en fortælling der ikke er min, men andres. Den siger om mine fortællinger at de er lidenskab og ikke videnskab. Som det turde være fremgået, så vedkender jeg mig lidenskaben. Samtidig vil jeg gerne lægge billet ind på en plads i videnskaben.

Som sprogbrugere har vi alle et grundlæggende lidenskabeligt forhold til sproglige forskelle. Hos mig var dette i udgangspunktet en norsk opfattelse, men jeg mener at den hen ad vejen har fundet forankring i international sociolingvistik. I bund og grund er det vores sociale lidenskab, eller hvad Chambers (1995:250) har kaldt "the human instinct to establish and maintain social identity", der skaber de sproglige forskelle når vi i kraft af dem skaber os selv. Social lidenskab og sproglig variation er to sider af samme sag: uden sproglig variation ingen social identitetsdannelse, uden social identitetsdannelse ingen sproglig variation. Det er ikke blot nordmænds lod her i livet. Som et af menneskelivets grundvilkår, gælder det nok også for danskere. "Fonetisk besjæling" er kommet for at blive. Det er muligt at sproglig ensartethed omvendt kan siges at være rationalitetens værk. Det er fornuftigt (dvs. hensigtsmæssigt) med en fælles sprogkode (eller også et fællesskab i sprogkoder) der tilgodeser vores lige så grundlæggende sprogligt-kommunikative behov: Vi bruger sprog for at blive forstået. Forholdet mellem de to grundlæggende kommunikative behov, altså skabelse af hhv. forståelse og social identitet, er en evig balancegang, en kamp i samfundet mellem sproglig ensretning og sproglig variation.

Som sprogvidenskabens udøvere kan vi ikke undgå at indgå i den samfundsmæssige kamp om sproget. I princippet må det være en god ting at vi indser at det forholder sig sådan, at vi tager stilling til hvor vi står, og at vi siger fra om hvor vi står. Jeg siger altså ikke at sprogvidenskabens stillingtagen og engagement skal være principielt for variation og imod ensretning. Et samfund kan i sin balancegang mellem variation og ensretning være u hensigtsmæssigt skævt til begge sider. Vores opgave må være at analysere ethvert sprogsamfund konkret og tage konkret stilling til hvad problemet er, hvis der er noget, og handle derefter. Min analyse af det danske sprogsamfund siger at det er overdrevent standardiseret og uniformerende, og mine fortællinger handler om det.

Videnskabens væsentligste princip og privilegium er at være rationalitetens vogter. Men det betyder altså ikke at sprogvidenskaben med nødvendighed skal fremme sproglig ensretning i kommunikationseffektivitetens navn. Den videnskabelige rationalitet befinder sig på et metaniveau i forhold til den modsætning mellem rationalitet og lidenskab der kommer til udtryk i den samfundsmæssige kamp mellem sproglig ensretning og sproglig variation. Netop fordi den socialt-kommunikative lidenskab er grundlæggende, slår den sprogligt-kommunikative rationalitet over i sin modsætning så snart den sproglige ensretning indvirker negativt på den sociale identitetsdannelse der foregår i og med den sproglige variation. Hvoraf følger at sprogvidenskaben, i rationalitetens navn, må gå lidenskabeligt til forsvar for den sproglige variation når den udsættes for ensrettende og undertrykkende pres ud over det hensigtsmæssige.

Tore Kristiansen

Lektor

Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut

og

Danmarks Grundforskningsfonds center for sociolingvistiske sprogforandringsstudier

Københavns Universitet

tore.kristiansen@hum.ku.dk

Litteratur:

Andersen, Lena Wienecke 2004: *Hvor sætter man krydset når det er 'bondsk'? Ærøsk? En undersøgelse af unges sprogholdninger på Ærø*. Eksamensopgave ved danskfaget, Københavns Universitet.

Andersen, Lena Wienecke 2007: *Ikke helt ærøsk, men alligevel lidt – nok. Sproget i 9. klasse på Ærøskøbing Skole 2005*. Speciale. Københavns Universitet.

Brink, Lars & Lund, Jørn 1974: *Udtaleforskelle i Danmark. Aldersbestemte – geografiske – sociale*. København: Gjellerup.

Brink, Lars, & Lund, Jørn 1975: *Dansk Rigsmål 1-2. Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*. København: Gyldendal.

Chambers, J. K. 1995: *Sociolinguistic Theory. Linguistic Variation and its Social Significance*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.

Clausen, Tina Bruun 2003: *Sprogholdninger blandt unge i Odense. En undersøgelse af 154 niendeklasseelevers holdninger til sproglig variation*. Specialeafhandling. Københavns Universitet.

Fihl-Jensen, Jacob under udarbejdelse: [Sprogholdninger blandt unge i Gentofte]. Specialeafhandling. Københavns Universitet.

Gregersen, Frans m.fl. (red.) 1974: *Klassesprog. Sociolingvistik og uddannelse – en antologi*. København: Borgen/Basis.

- Gregersen, Frans & Pedersen, Inge Lise (eds.) 1991: *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics 1-2*. København: C.A. Reitzel.
- Hansen, Elisabeth & Lund, Jørn (red.) 1983: *Skolen, Samfundet og Dialekten. 11 afhandlinger om elevers, læreres og forældres sprog og sprogsyn – belyst ud fra undersøgelser af forholdet mellem skole og dialekt i Hirtshals kommune*. Frederikshavn: Dafolo.
- Hansen, Erik 1965: *Reklamesprog*. København: Hans Reitzel.
- Hansen, Erik 1971: *Ping- og pampersprog*. København: Hans Reitzel.
- Hansen, Erik 1973: *Magister Stygotii betænkninger over det danske sprog*. København: Hans Reitzel.
- Hansen, Erik 1975: "Den hemmelige præmis. Argumenter og skinargumenter i sprogrigtighedsspørgsmålet". Kjølner, Klaus (red.): *Analyse af sprogbrug. Argumentation*. København: Borgen.
- Hansen, Erik 1979: "Den danske rigssprogsnorm". *NyS* 12. 65-80.
- Hansen, Erik 1981: *Skrift, stavning og retstavning*. København: Hans Reitzel.
- Hermann, Jesper & Gregersen, Frans 1978: *Gennem sproget. Om undersøgelse af sprogbrug i samfundet*. København: Gyldendal.
- Jensen, Pernille West 2003: *En ø – to sprog. En undersøgelse af kodeskift mellem dialekt og standard på Bornholm*. Specialeafhandling. Københavns Universitet.
- Jørgensen, Jens Normann & Kristensen, Kjeld 1994: *Moderne sjællandsk*. København: C.A. Reitzel.
- Kristiansen, Tore 1981: "For sproget – en kommentar til Jesper Hermann og Frans Gregersen: Gennem sproget". *Institutavisen* nr. 19. Københavns Universitet: Institut for Lingvistik. 1-28.
- Kristiansen, Tore 1983: "Stabil norm – fornuft eller dogme?". *Mål & Mæle* nr. 2 1983. 18-25.
- Kristiansen, Tore 1985: *Udtalenormering i skolen. Skitse af en ideologisk bastion*. Specialeafhandling. Københavns Universitet. (Publiceret 1990 i omarbejdet form.)
- Kristiansen, Tore 1987: "Selvrapporteret og faktisk sprogbrug hos 3 informanter". Ringgaard, K. (udg.): *1. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus Universitet. 163-176.
- Kristiansen, Tore 1990: *Udtalenormering i skolen. Skitse af en ideologisk bastion*. København: Gyldendal.
- Kristiansen, Tore 1991a: "Vi har brug for et sprogpolitisk paradigmeskifte". Jørgensen, Jens Normann (red.): *Det danske sprogs status år 2001*. (Københavnstudier i tosprogethed nr.14). København: Danmarks lærerhøjskole. Institut for dansk sprog og litteratur. 9-30.
- Kristiansen, Tore 1991b: *Sproglige normidealer på Næstvedegnen. Kvantitative sprogholdningsstudier*. Licentiatafhandling. Københavns Universitet.
- Kristiansen, Tore 1991c: "Sprogholdninger hos folkeskolelærere, unge mennesker og personalechefer på Næstvedegnen". *Danske Folkemål* 33. 51-62.
- Kristiansen, Tore 1992: "Har regionalsprog en fremtid i Danmark?". *Danske Folkemål* 34. 203-247.

- Kristiansen, Tore 1993: "Sidste nyt fra kampen mod de unge tunger". Risager, Karen, Holmen, Anne & Trosborg, Anna (red.): *Sproglig mangfoldighed – om sproglig viden og bevidsthed*. Udgivet af ADLA (Foreningen for anvendt sprogvidenskab i Danmark). 88-97.
- Kristiansen, Tore 1996: "Det gode sprogsamfund: det norske eksempel". *NyS* 21. 9-22.
- Kristiansen, Tore 1997a: "Sprogændringer og sprognormer i Danmark og Norge". Reinhammar, Maj (red.): *Nordiska dialektstudier. Föredrag vid Femte nordiska dialektologkonferensen Sigtuna 17-21 augusti 1994*. Stockholm: Språk- och folkemnesinstitutet. 179-187.
- Kristiansen, Tore 1997b: "Sprogbrug og sprogholdninger. Kommentarer og sammenligninger i anledning af *Moderne sjællandsk*". *Danske Folkemål* 39. 3-30.
- Kristiansen, Tore 1997c: "Opfattelser og holdninger: en undersøgelse af hvilken betydning de unges opfattelser af den sproglige normsituation har for deres egne sprogholdninger". Kotsinas, Ulla-Britt, Stenström, Anna-Brita & Karlsson, Anna-Malin (utg.): *Ungdomsspråk i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium* (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet, MINS 43). Stockholm. 177-187.
- Kristiansen, Tore 1999a: "Den norske språksituasjonen sett fra Danmark". *Språklig Samling* nr. 2, 1999. 4-12.
- Kristiansen, Tore 1999b: "Om farerne ved en ortografi der ikke genspejler talesproglig variation: det danske eksempel". Omdal, Helge (red.): *Språkbrukeren – fri til å velge? Artikler om homogen og heterogen språknorm*. Kristiansand: Høgskolen i Agder. 137-147.
- Kristiansen, Tore 1999c: "Unge sprogholdninger i Næstved 89 og 98". *Danske Folkemål* 41. 139-162.
- Kristiansen, Tore 2000a: "Normering og holdninger". Holmen, Anne & Jørgensen, Jens Normann (red.): *Sprogs status i Danmark år 2011* (Københavnstudier i tosprogethed 32). København: Danmarks pædagogiske universitet. 21-58.
- Kristiansen, Tore 2000b: "Findes Næstved-københavnsk?" *Folkmålsstudier* 39 (Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi). Helsingfors. 207-218.
- Kristiansen, Tore 2001: "Two Standards: One for the Media and One for the School". *Language Awareness* 10(1) (Special issue edited by Kristiansen, Tore: *Changing Representations of Standardness in Late Modernity: The Case of Denmark*). 9-24.
- Kristiansen, Tore 2002: "Standard language and dialects in Denmark and Norway". *IDUN* 15. Osaka: The Department of Danish and Swedish, Osaka Gaikokugo Daidaku. 335-366.
- Kristiansen, Tore 2003a: "Refleksioner omkring sprogvidenskabens rolle og muligheder i sprognormeringsspørgsmålet – med Danmark som eksempel". Omdal, Helge & Røstad, Rune (red.): *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*. Kristiansand: Høyskoleforlaget. 155-164.

- Kristiansen, Tore 2003b: "Sproglig regionalisering i Danmark?". Akselberg, Gunnstein, Bødal, Anne Marit & Sandøy, Helge (red.): *Nordisk dialektologi*. Oslo: Novus. 115-149.
- Kristiansen, Tore 2003c: "The youth and the gatekeepers: reproduction and change in language norm and variation". Androutsopoulos, Jannis K. & Georgakopoulou, Alexandra (eds.): *Discourse Constructions of Youth Identities*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 279-302.
- Kristiansen, Tore 2004: "Social meaning and norm-ideals for speech in a Danish community". Jaworski, Adam, Coupland, Nikolas & Galasinski, Dariusz (eds.): *Metalinguage. Social and Ideological Perspectives*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 167-192.
- Kristiansen, Tore 2005: "Fald og fortrydelse – en nordmands beretning om danskhed i sproget". Knap, Torben Fledelius, Nielsen, Morten & Pinstруп, Jacob (red.): *Hvad er så danskhed?* Højbjerg: Hovedland. 162-188.
- Kristiansen, Tore under udgivelse a: "Har Norge et standardtalemål? – set i dansk sociolingvistisk perspektiv". (Kommer i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 2009 (1), specialnummer redigeret af Ernst Håkon Jahr og Brit Mælum).
- Kristiansen, Tore under udgivelse b: "Experimental methods" (Kommer i Auer, Peter & Schmidt, Jürgen Erich (eds.): *Handbook of Language and Space*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter).
- Kristiansen, Tore under udgivelse c: "The macro-level social meanings of late-modern Danish accents". (Kommer i *Acta Linguistica Hafniensia* 2008, special issue edited by Frans Gregersen).
- Kristiansen, Tore & Jørgensen, Jens Normann 2005: "Subjective factors in dialect convergence and divergence". Auer, Peter, Hinskens, Frans & Kerswill, Paul (eds.): *Dialect Change. Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cambridge University Press. 287-302.
- Kristiansen, Tore, Clausen, Tina Bruun & Havgaard, Merete 2002: "Sprogholdninger hos unge i Nakskov". *Danske Talesprog* 3. 17-70.
- Lund, Jørn 1982: *Sprog og sprogbrug i dag*. København: Hans Reitzel.
- Maegaard, Marie 2001: ""Jeg er da stolt af at jeg er sønderjyde – altså sådan forholdsvis!" Om sprogbrug og sprogholdninger hos sønderjyske unge". *Danske Talesprog* 2. 77-166.
- Maegaard, Marie 2005: "Language attitudes, norm and gender. A presentation of the method and results from a language attitude study". *Acta Linguistica Hafniensia* 37. (Thematic issue: Subjective Processes in Language Variation and Change, edited by Kristiansen, Tore, Garrett, Peter & Coupland, Nikolas). 55-80.
- Maegaard, Marie 2007: *Udtalevariation og -forandring i københavnsk – en etnografisk undersøgelse af sprogbrug, sociale kategorier og social praksis blandt unge på en københavnsk folkeskole*. Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.
- Maegaard, Marie & Quist, Pia 2005: "Etnografi, praksis og sproglig variation". *NyS* 33. 42-73.

- Monka, Malene 2005: *"Enten skal jeg snakke rigsdansk eller skal jeg snakke sønderjysk" – en undersøgelse af sprogbrugen i servicesituationer i Aabenraa med fokus på sprogalternation*. Specialeafhandling. Københavns Universitet.
- Monka, Malene under udarbejdelse: [Ph.d.-projekt med arbejdstitel "Mobilitet og sprogforandring – en undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid hos 12 informanter opvokset i Vinderup, Odder og Tinglev"]. Københavns Universitet.
- Pedersen, Inge Lise 1986: "Bondsk og ligefrem eller moderne og byagtig. En undersøgelse af holdninger til dialekt og dialekttalende på Fyn". *Danske Folkemål* 28. 11-40.
- Quist, Pia 2005: *Stilistiske praksisser i storbyens heterogene skole – en etnografisk og sociolingvistisk undersøgelse af sproglig variation*. Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.
- Svenstrup, Christoph Hare 2008: *Hvorfor er københavnere en smartass og jyden en bondeøve? – en undersøgelse af sprogholdninger i 8./9. kl. og 1.g. i Holstebro*. Specialeafhandling. Københavns Universitet.
- Svenstrup, Christoph Hare & Thøgersen, Jacob under udarbejdelse: "On the discursive construction of "rigsdansk", "jysk", "københavnsk" and other varieties among adolescents in western Jutland".
- Wiggen, Geir (red.) 1973: *Ny målstrid. Ei samling artikler og innlegg om språk, samfunn og ideologi*. Oslo: Novus.